

Bevezetés

A Székelyföldön együtt élő nemzetiségek (magyar, román, cigány) kapcsolatait alapvetően átrendezték azok a gyökeres változások, melyek a települések demográfiai, etnikai és gazdasági szerkezetében történtek az elmúlt évtizedekben. Jelen kötet célja ezeknek a változásoknak a széles körű vizsgálata, megjelenítése a három etnikum szintjén, valamint annak kutatása, hogyan fogalmazza újra magát a három etnikai közösség az elmúlt huszonöt év poszt szocialista átmeneti időszak hatásainak a tükrében. A terepen végzett kutatások eredményeinek elemzésével és korábbi, környező településeken végzett magyar és román kutatók eredményei, kutatásai, terepmunkái alapján, valamint a szélesebb értelemben vett szakirodalomban való elhelyezésével egy olyan valós alternatívát szeretnék felmutatni, amely a politikában divatos „etnobizniszre” tud válaszolni.

Székelyföld Bukarestből nézve egzotikum, Budapestről pedig archaikus vidékként, a magyarság tiszta forrásaként jelenik meg. Mindkét nézőpont a *másságra* mutat rá, aminek felszínes ismerete a legtöbb esetben kielégíti az érdeklődőket. A székelységről kialakított romantikus, mitizáló képzetek leküzdése mind magyar, mind román oldalon, az itt élők közötti kapcsolatok reális alapokra való helyezése, a székely etnikum valós képének megrajzolása az itt élők közötti kapcsolatok fejlődését szolgálja.

A választott téma, a szülőhelyemen együtt élő etnikumok történeti-társadalmi vizsgálata mindig is foglalkoztatott, hogyan látjuk-látják egymást az adott települések lakói, mennyire tudjuk levetkőzni az etnikai sztereotípiákat, hogyan jelenik meg a *székely szabadság mítosza* a 21. században. Ugyanakkor arra is kíváncsi voltam, hogy az 1990-es változások után 25 évvel milyen képet mutat a vegyes lakosságú települések etnikai összetétele, hogyan változtak az együtt élő etnikumok közötti kapcsolatok és határok, milyen mértékben maradtak meg a klasszikus értelemben vett falusi közösségek, hogyan alakultak át ezek a közösségek és a tagjai közötti kapcsolatok a változó világ kihívásaira reagálva, fel tudunk-e állítani egy olyan együttélési modellt, amely a jelenlegi helyzetet képezi le.

Felső-Háromszék déli része, Orbaiszék a magyar–román–cigány együttélést megjelenítő legkeletibb vidék. A kutatási helyszínnek mindegyike Zabolához, szülőfalumhoz esik közel. Kettő közülük, Páva és Székelypetőfalva Zabola községhez tartozik, míg a harmadik, Haraly közigazgatásilag a szomszédos Gelence község része. A három település közül egyedül Páva nem különálló falu, 1941-ben először csatolták a szomszédos Zabolához, az 1964-es területi-közigazgatási átszervezések alkalmával végleg Zabolához csatolták.¹ Az egységesítés ellenére azonban a szimbolikus reprezentációk szintjén mind a zabolaiak, mind a pávaiak külön faluként kezelik.

¹ E tény megnehezíti a hivatalos adatok gyűjtését, hiszen a Román Statisztikai Intézet népszámlálási adataiban a Pávára vonatkozó adatok már a zabolai adatokkal együtt jelennek meg.

A kötet alapját képező kutatásokat 2003-ban kezdtem el, majd hosszabb szünet után 2014-ben és 2015-ben folytattam a terepmunkát. A helyszíni kutatások utolsó interjúját 2015 áprilisában rögzítettem. A 2003 óta eltelt időszak alatt a vizsgált települések közül Páván a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Intézetének diákjai, doktoranduszai, tanárai és vendégei végeztek alapkutatásokat a zabolai Csángó Néprajzi Múzeum szervezésében (Jakab–Pozsony szerk. 2011). A kutatás elsősorban a falu etnikai, felekezeti, társadalmi és gazdasági szerkezetének feltárására összpontosított, valamint az 1990-es rendszerváltozást követő modernizáció és globalizáció helybeli hatásainak felmérésére. A kutatások folyamán összesített adatokat Pozsony Ferenc a dolgozat megírásához rendelkezésemre bocsátotta és követte azok feldolgozását, ezúton is szeretném köszönetem kifejezni érte. A kötet alapjául szolgáló doktori disszertáció megírását Keményfi Róbert szakszerű irányítása tette lehetővé. Köszönettel tartozom Horváth Istvánnak, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet vezetőjének világos és logikus tanácsaiért, szakmai segítségéért. Hasznos és praktikus tanácsokkal látott el Jakab Albert Zsolt, a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke, akinek szintén köszönöm a segítséget. A román nyelvű szakirodalomban való tájékozódásban Anghel Remus Gabriel és Ştefan Dorondel is hathatósan segített.

Székelypetőfalva és Haraly esetében néprajzi-antropológiai szempontból kihívást jelentő területre találtam, hiszen egyik településen sem folytattak etnikai kérdésekre, együttélési formákra összpontosító kutatásokat előttem. Székelypetőfalván a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének végzett diákja, a petőfalvi származású Rádu Viola végzett társadalomnéprajzi vizsgálódásokat szakdolgozatának elkészítéséhez, amit azonban eddig még nem finalizált. Köszönet illeti őt is, hogy a 2013-ban készített öt (három magyar és két cigány személlyel készült) életút-interjú a rendelkezésemre bocsátotta.

A kutatás helyszínét képező települések földrajzilag jól elkülönülnek egymástól: Páva a Kovásznát Kézdivásárhellyel összekötő 121-es számú megyei út mentén fekszik, a helyközi járatok útvonalán. Haraly a Zabolát Gelencével összekötő havasalji földúton közelíthető meg, mely a 121-es számú megyei úttal párhuzamosan halad. Székelypetőfalva a legelszigeteltebb település, Imecsfalván a megyei útból leágazó földúton juthatunk el a faluba, mely délnyugat irányba továbbhalad s Szörcese, Orbaitelek és Lécfalva érintésével Cőfalvánál ágazik vissza a 121-es megyei útba. A települések különböző fejlődéstörténetet mutatnak, és felvetődik a kérdés is, hogyan befolyásolta az ittlakók életét, valamint a települések sorsának alakulását a földrajzi elhelyezkedés.

Az alábbi térkép Sepsí-, Kézdi- és Orbaiszék képét tárja elénk az 1968-as megyésítést követően, külön színnel jelölve az egyes községekhez tartozó falvakat:



1. térkép. Kovászna megye (Forrás: Elekes 2004: 8.)

A kötet felépítésében az általánostól közelítke az egyedi felé. A fogalom-meghatározások és kutatási eredmények ismertetése után következik a három település (Petőfalva, Haraly és Páva) és a feldolgozott kutatási eredmények bemutatása. Petőfalva és Haraly esetében a saját kutatásból származó kérdőíves lekérdezés eredményeit is összesítettem, ezeket három nagy téma köré csoportosítottam: 1. demográfiai vál-

tozások, tartalékok és lehetőségek, 2. gazdasági erőforrások, 3. a nemzeti identitás szimbolikus szférában történő reprezentációja.

A demográfiai erőforrások esetében a felkeresett falvak család- és társadalomszerkezetét vizsgáltam meg, amiből jól kiolvasható, hogy a település mennyire fiatalos vagy elöregedő, milyen népesedési tartalékokkal rendelkezik, ez utóbbi esetben a kiskorú és nagykorú gyerekek megoszlása alapján vonhatunk le következtetéseket. Az egyes családokon belül a házastársak származási helye a párválasztási gyakorlat motivációit, szempontjait mutatja. A népesedési mozgásoknál a legújabb betelepüléseket is megvizsgáltam: honnan költöznek be a faluba, kik vesznek házat és miért, valamint hogyan kapcsolódnak be a falu életébe. A bevándorlási folyamatok mellett az elvándorlás méreteit és okait is kutattam: miért jó az adott településen élni, mi vonzza oda az embereket, valamint miért nem jó ott élni, mi készíteti arra a többieket, hogy elhagyják szülőhelyüket. A demográfiai folyamatok és a vallás, vallásosság közötti összefüggések a közösség lelkierejét képezik le, valamint az együttlét igényét is mutatják. A három település esetében a magyar–cigány kapcsolatok egyik legmeghatározóbb színtere a vallásos tér.

A települések gazdasági erőforrásait a külterület és a belterület méretei, a visszaigényelt földek, valamint a saját tulajdonban lévő, a földek megműveléséhez szükséges gépek és felszerelések megléte mutatja. A falusi élet gazdasági erejét az erdő, a szántó és a kaszáló képezi, valamint az állattartás, ezek etnikai eloszlása és megmunkálása, művelése a falu gazdasági érdekszférájának képét rajzolja ki. A lakosság fő jövedelmi forrása nemcsak a gazdasági erőt mutatja, hanem a demográfiai mutatókat is alátámasztja. Az iskolázottság, a végzettség és a foglalkozás nagyban meghatározza a jövedelmi forrásokat, az iskolázottság ugyanakkor a polgárosodás és a modernizáció alapfeltételeként a felzárkózás mértékére is rávilágít.

A nemzeti reprezentáció az etnikai határok szimbolikus megjelölése, illetve a kontaktzónák meghatározása mentén vizsgálható. Az egyes etnikumok önmeghatározására szolgáló tárgyi reprezentációkat (zászló, címer, képek stb. használata) az egyes lakásbelsőkből látott és kérdőíven rögzített tárgyak alapján összesítettem. A közösségi élet meghatározó elemei az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó ünnepek, a vallásos és a nemzeti ünnepek és ezek ünneplése. A felsorolt ünnepek vizsgálatakor az etnikumok közötti határok átjárhatóságát is megfigyeltem: hogyan viszonyulnak egymáshoz az ünnepnapokon, mutat-e eltérést a hétköznapokban tapasztalt gyakorlattól. A kérdőíven nyílt kérdésként szerepelt a másik etnikum percepciójának értelmezése, az erre kapott válaszok összesítéséből láthatjuk az együtt élő nemzetiségek egymás iránt tanúsított magatartását.

A három esettanulmány, a három egyedi eset után az általánosítással, valamint a tipikus és az atipikus esetek kiemelésével összegzem a terepmunka eredményeit, válaszokat keresve a kiindulópontként szolgáló kérdéseimre. Ugyanakkor igyekszem a környéken, valamint a hasonló etnikai terekben végzett kutatásokkal is összehasonlítani, megtalálni a közös jellemzőket. A kitekintésben a terepen tapasztalt helyzetek összegzésére teszek kísérletet úgy, hogy az etnicitás általánosabb modelljébe helyezem a feltérképezett eseteket a hazai és a nemzetközi szakirodalom felhasználásával.